

De stagnatie-economie

Wij geraken steeds meer in de stagnatie- of teruggangsfase van de economische ontwikkeling. Wanneer men de economie ziet als een samenstel van sectoren en bedrijfstakken, is dit evident gezien de snelheid waarmee een aantal ervan in de problemen geraakt, en vervolgens de gevolgen van de stagnatie doorspeelt naar de volgende bedrijfstak. Na de luchtvaartmaatschappijen komen nu ook de vliegtuigbouwers in de moeilijkheden en is de aluminiumprijs gehalveerd. Bovendien lijken wij toe te zijn aan wat in de oude conjunctuurleer de secundaire depressie werd genoemd: de teruggang op de markten wordt versterkt door overheden die bezuinigen moeten en banken die de te wijd uitgezette kredietexpansie moeten terugdraaien. Juist omdat het einde van de neergang nog niet in zicht is, lijkt het goed zich te bezinnen op enkele aspecten van de stagnatie-economie.

De oorzaak van de stagnatie is het centrale feit van de overcapaciteiten, die in bedrijfstak na bedrijfstak zijn ontstaan. Men vergist zich wanneer men zou denken dat dit slechts voor enkele grondstoffen- of kapitaalgoederenproducerende branches geldt. In de broodbakkerijsector, de vleesverwerking, videocassetterecorders, de boekenuitgeverij, de sigarettenindustrie, de pleziervaartuigen, de automobielinindustrie, maar ook in dienstverlenende takken enz. doen zich overcapaciteiten voor, die ten dele van recente oorsprong zijn, ten dele een chronisch karakter dragen. In andere bedrijfstakken, waar de expansie tot nu toe nog troef was — zoals de zeilplankenfabricage —, ebt de groei weg. Het aantal branches dat nog geen problemen kent, neemt steeds meer af.

Overcapaciteit en gebrekkige mobiliteit van productiefactoren hangen ten nauwste samen, zij zijn de keerzijden van dezelfde medaille. De specialisatie is in de meeste bedrijfstakken zo ver voortgeschreden — zowel bij personen als bij kapitaalgoederen — dat omschakeling slechts beperkte betekenis heeft. Binnen noch buiten de branche bestaat trouwens voldoende opnamecapaciteit voor de overbodige productiefactoren, en deze wordt ook minder naarmate de depressie doorzet. De uittreebarrières nemen dus toe met een zich uitbreidende recessie, vergroten de overcapaciteit in de branche en brengen door prijsdruk andere ondernemingen in de problemen. Faillissementen zijn op zich zelf geen oplossing, want de goedkoop opgekochte failliete ondernemingen of ondernemingsdelen worden ingericht voor voorgezette productie; die wordt tegen lagere prijzen afgezet omdat de kapitaalkosten zijn verlaagd. Tot op heden hebben de Europese overheden bovendien de uittreebarrières helpen verhogen door omvangrijke en langdurige steunverlening. Ondernemingen die verliezen lijden, maar hopen op steun, sluiten

niet. Een andere uittreebarrière, hoge afvloeingskosten, kan er zelfs de oorzaak van zijn dat men doorproduceert zonder de variabele kosten goed te maken. Het faillissement is weliswaar het einde, maar daarmee wordt de neerwaartse vicieuze cirkel niet gestopt.

Overcapaciteit en gebrekkige factormobiliteit zijn de directe oorzaken van de stagnatie en de daarmee gepaard gaande ruïneuze concurrentie. Indirecte oorzaken zijn er vele: technische ontwikkelingen, substitutie, slechte leiding, arbeidsonrust, verlegging van vestingsplaats enz. Zij bewerken slechts via overcapaciteit en geringe factormobiliteit de ruïneuze concurrentie. Dit begrip moet men letterlijk en niet in morele zin nemen: deze concurrentie ruïneert de capaciteiten van ondernemingen in een vertraagd aanpassingsproces dat door het bovengenoemde samenstel van economische, sociale, politieke en andere factoren is opgehouden. De omvangrijke overheidssteun die vooral sinds 1975 van de grond is gekomen en nog steeds voortduurt, werkte bij voorbeeld averechts: zij prolongeert de overcapaciteit en intensiveert de depressie. De enige afdoende maatregel om te voorkomen dat tijdelijke aanpassingsproblemen omslaan in een chronische ziekte-toestand is het stilleggen van productiecapaciteiten, en dan wel zo dat niet alleen de economische capaciteit vermindert, maar ook de technisch mogelijke. Dat is in veel bedrijfstakken bijna ondoenlijk vanwege internationale complicaties: de buitenlandse concurrentie blijft bestaan, een straf boven-nationaal kartel of syndicaat dat in staat is de productieomvang te regelen (zoals vroeger in Duitsland) is niet te vormen, de Westeuropese overheden coördineren hun gedrag onvoldoende enz. Uitzieken blijft dan over, en dat kan lang duren. Onlangs werd gezegd dat een bepaalde industrietaak, met grote kapitaalinstallaties, nogal modern was, omdat het machinepark uit de jaren zestig dateert, maar er komt productiecapaciteit op de markt, die de jaren zeventig is ontworpen en geconstrueerd.

De symptomen van de ruïneuze concurrentie in een stagnatie-economie zijn prijsdaling, leidend tot verliezen of drastische

winstdaling van ondernemingen, toenemende faillissementen, loondaling, werkloosheid en dalende rente en pachten. Dit alles is reeds aan de gang en baart zorgen. Maar het zijn symptomen, geen oorzaken. De grote aandacht voor de symptomen en de inspanningen die geleverd worden om ze te bestrijden, doen denken aan het „kuriëren am Symptom”, dat vroeger in de conjunctuurliteratuur werd geheld. Wij hebben in afgelopen jaren veel gehoord over de noodzaak tot „winstherstel”, over werkgelegenheidsplannen en (nu) de drang tot sanering van de collectieve sector. Zonder het belang daarvan te willen ontkennen moet gezegd worden dat deze remedies niet tot de wortel van de stagnatie-economie reiken. Ondanks alle overheidsinterventies is de Westerse economie nog steeds een markteconomie en zoals iedere beginnende economiestudent weet, is de toestand van een markt afhankelijk van de relatie tussen vraag en aanbod. Een groot aanbod ten opzichte van de vraag — gevoed door aanwezige te grote capaciteiten — moet leiden tot prijsdaling of tot onverkoopbare productie. In veel gevallen komen beide reacties tegelijk voor, omdat er steeds de neiging bestaat het marktaandeel te willen behouden en de productiecapaciteit te vullen. Vooral in oligopolistisch gestructureerde markten is dit waarneembaar en er volgt een langdurige slijtageslag, met afbraak van prijzen en rendementen.

Het effect van de ruïneuze concurrentie die volgt op overcapaciteitscreatie is stilstand in de economische groei, welvaartsdaling en braakliggende productiefactoren, allemaal indicatoren van een belangrijke misallocatie van productiefactoren.

En wat is de oplossing? Zeker geen concurrentiebeperking; dat draait de causaliteit om. Zoals deze vogelvlucht boven stagnatieland aangeeft, is er maar één radicale remedie: de stillegging van overcapaciteit. Aangezien dit voor de meeste markten minstens een Europese aangelegenheid is geworden, en de lidstaten van de Europese Gemeenschap elkaar niet vinden kunnen in een reeks gecoördineerde oplossingen, schieten slechts voor het uitzieken en de reductie van capaciteiten via moeizame onderhandelingen (zoals de Europese kunstvezelindustrie in oktober bereikte). Daar kan best 15 à 20 jaar mee gemoeid zijn, want men hoeft niet te denken dat de huidige, grote productie-installaties minder duurzaam zijn dan die van de jaren dertig. Daarnaast moet men hopen op innovaties die de economische veroudering versnellen. Uit deze diagnose vloeit ook een grote scepsis voort met betrekking tot de meer of minder verreikende macro-economische plannen, die van tijd tot tijd de gemoeiden bezighouden. Net zomin als de keynesiaanse macro-economische politiek de naoorlogse expansie (1950-1974) heeft bewerkstelligd (dat deden de nieuwe technologie en de marktvergroting), zo kan macro-economische politiek de huidige problemen van overcapaciteit en misallocatie oplossen. Reageren op de „onzichtbare hand” van de marktontwikkeling blijkt al moeilijk genoeg.

H. W. de Jong